antichității. Pentru aceleași motive, *Actele* lui merită să-și găsească loc în biblioteca fiecărui cercetător în domeniul atrăgător și arid al epigrafiei miceniene.

D. M. Pippidi

ORONZO PARLANGÈLI, *Studi messapici (Iscrizioni, lessico, glosse e indici)*, Milano, Istituto Lombardo di Scienze e Lettere, 1960, 474 p. 8° +XIII pl.

În ultimii ani, interesul pentru limbile Italiei antice dinaintea romanizării a sporit într-un mod considerabil, concentrîndu-se nu numai asupra osco-umbrienei, ci și asupra idiomurilor cunoscute grație unor monumente epigrafice reduse ca întindere, fragmentare și greu de interpretat. Printre acestea, mesapica ocupă un loc aparte, atît prin apartenența ei lingvistică (ar putea fi o ramură a ilirei din Balcani), cît și prin scriere (alfabetul pare a deriva direct din alfabetul grecesc lacono-tarentin și nu din cel calcidic, prin intermediu etrusc). Fiind pusă în legătură cu ilira, căreia i s-a atribuit o răspîndire și o importanță atît de mare în istoria lingvistică a Europei antice, mesapica a atras de multă vreme atenția specialiștilor, dar și a diletanților, arheologi locali sau amatori de antichități, izbutind să ispitească și destul de numeroși falsificatori. O nouă colecție a inscripțiilor, menită să înlocuiască (și să completeze cu descoperirile recente) publicațiile mai vechi ale lui Fr. Ribezzo, *Corpus inscriptionum Messapicarum* (*Rivista indo-greco-italica*, 1922—1935) și J. Whatmough, *The Prae-Italic Dialects of Italy* (vol. II, 1933), devenise necesară spre a se putea trece la o interpretare riguroasă a materialului. Acesta este scopul principal (dar nu unic) al lucrării lui O. Parlangèli; în activitatea autorului consacrată acestui domeniu, *Studi messapici* reprezintă o etapă și nu o încheiere: o serie de articole publicate în reviste începînd din 1948 și cursul litografiat, *Le iscrizioni messapiche* (Messina, 1960), preced volumul prezentat aici, în a cărui prefață (p. 7) se anunță un corpus de mai largi proporții, elaborat de arheologi și epigrafiști, alături și sub conducerea lingvistului O. Parlangèli.

Editarea corectă a inscripțiilor, premisă indispensabilă oricărei încercări de interpretare lingvistică, întîmpină nenumărate dificultăți, printre care cele de ordin pur material nu ocupă locul cel mai neînsemnat. Documentele sînt răspîndite în diverse muzee locale (dar și la Berlin, Dresda, Hamburg, Londra, New York, Boston), uneori în colecții particulare; adesea imposibilitatea cercetării directe are cauze surprinzătoare: « il Ribezzo la vide presso lo scopritore, che la conserva ancora e che non ha voluto o potuto monstrarmela » (p. 88); « le iscrizioni sarebbero gettate via » (p. 56); « ne ignoro l'attuale località di deposito » (p. 103; cf. și p. 180); « ulteriori ricerche sarebbero ora impossibili ché il proprietario del fondo ha distrutto ogni cosa con una profonda aratura » (p. 104; cf. și p. 202). Și dacă asemenea dispariții se produc în vremea noastră, nu e de mirare că singurele inscripții de o oarecare întindere sînt de mult pierdute, nefiind cunoscute decît din copii de o fidelitate îndoielnică; astfel, de exemplu, o inscripție din Brindisi de 15 rînduri se păstrează numai într-o copie din secolul al XVIII-lea; aceeași e soarta unei inscripții de 7 rînduri din Peucetia, regiune săracă în monumente mesapice (și importantă tocmai prin diferențele lingvistice față de alte regiuni). Cunoașterea unei inscripții de 8 rînduri din Vaste provine dintr-o copie făcută în secolul al XVI-lea. Printre inscripțiile păstrate, unele sînt atît de fragmentare încît nu permit nici o interpretare: « davanti ad un testo mal conservato d'una lingua mal nota, noi siamo convinti dell'impossibilità d'una compiuta ricerca ermeneutica » (p. 65); « le cattive condizioni di conservazione della pietra impediscono ogni sforzo ermeneutico » (p. 99). Existența falsurilor, uneori copii recente ale unor inscripții

https://biblioteca-digitala.ro

autentice pierdute, cîteodată executate de oameni competenţi, nu face decît să sporească dificultăţile [1].

În orînduirea şi numerotarea inscripţiilor, autorul a utilizat criteriul localităţii de origine: fiecare localitate (sau regiune, pentru Daunia şi Peucetia) poartă un număr de ordine; în indicarea inscripţiilor se face o distincţie între cele păstrate (a căror numerotare începe cu 1) şi cele pierdute (notate cu 2); astfel, 16.11 notează prima din seria inscripţiilor de la Rudiae, păstrate pînă azi, în timp ce 16.21 se referă la prima din seria celor pierdute, găsite în aceeaşi localitate.

Sistemul de transliterare, care constituie în fapt prima fază a interpretării, este simplu (simplificat chiar, din raţiuni de tehnică tipografică) şi se bazează pe valorile convenţionale ale semnelor greceşti corespunzătoare, fără a anticipa asupra valorii lor fonetice precise; diversele forme de digamma sînt transcrise cu *v*; semnul X cu *x*, Y prin *ü* [2] (H e însă transcris, după poziţie şi epocă, *ē* sau *h*), iar semnele speciale prin litere greceşti sau semne tipografice cît mai apropiate. Avantajul acestui sistem constă tocmai în prudenţa lui: se supune cititorului o transcriere în care au fost identificate literele alfabetului (prin reducerea la tipuri precise a unor trasee foarte felurite), fără a aduce chiar în text problemele dificile ale interpretării fonetice.

Publicarea fiecărei inscripţii cuprinde trei capitole: (a) informaţii bibliografice asupra studiilor şi publicărilor anterioare; (b) descrierea aspectului exterior, starea de conservare, caracteristicile epigrafice, locul de păstrare; (c) facsimilul (sau trimiterea la reproducerea fotografică) şi transcrierea, cu lecturile diferite propuse de diverşi autori şi cu comentarii lingvistice şi epigrafice; uneori această ultimă secţiune dă prilej autorului să dezbată în amănunt unele probleme majore ale limbii şi scrierii mesapice; astfel, de exemplu, la p. 131–132 se discută valoarea semnului ϒ şi implicaţiile de fonetică istorică şi de morfologie ale utilizării lui (cf. şi p. 80–81). Fiecare grup de inscripţii e precedat de un capitol consacrat istoriei cetăţii de provenienţă a documentelor (istorie, localizare, săpături, bibliografie etc.).

În transcriere, autorul a recurs, de cîte ori i-a fost posibil (şi aceasta constituie, pentru inscripţiile păstrate, imensa majoritate a cazurilor) la o lectură personală (« autopsie »), ceea ce a dus, nu o dată, la diferenţe de lectură faţă de predecesori; aceste diferenţe sînt totdeauna, în măsura posibilităţii noastre de a face controlul după facsimile şi fotografii, îmbunătăţiri, deoarece ţin seama atît de o mai bună cunoaştere a sistemului de scriere, cît şi de un inventar mai complet al cuvintelor şi formelor. Chiar cînd o lectură se abate aparent de la valoarea obişnuită a unui semn, ea se poate sprijini pe analogii; astfel, în inscripţia 7.11, semnul ⊙ este citit *o*, şi nu θ, în contextul *daxtamoroanaaprodita*, pentru a putea separa cunoscutul grup *ana aprodita*. Semnalăm mai jos lecturile care ni s-au părut dificile, fără a avea, evident, pretenţia de a propune îmbunătăţiri sau măcar de a considera că lectura propusă nu e cea justă; singurul nostru scop e de a atrage atenţia asupra unor pasaje care cer un plus de argumentare.

2.11: *dmzēlouřar/dzkümpüřar*. Grupurile consonantice de la începutul rîndurilor sînt foneticeşte imposibile; trebuie admis fie că unele semne au valori silabice, fie că valoarea lor e alta (*d* = *a*??), fie că piatra nu e întreagă.

9.24: *axena/o·bilias*. Litera a 4-a pare o ligatură (*an*?); litera a doua poate fi *t* (?).

22.210:]*dr*[. Inscripţie prea fragmentară pentru a putea fi atribuită cu siguranţă limbii mesapice, cu atît mai mult, cu cît în localitatea găsirii ei (Vaste), traseul obişnuit al lui *d* e diferit.

---

[1] Se pot întîlni menţiuni de tipul: « l'iscrizione fu incisa sul manico della trozzella nel 1879: si può però ancora credere che il testo (che paleograficamente e linguisticamente sembra genuino) sia stato *copiato* dal falsario, da qualche altro monumento messapico, per rendere piú preziosa l'anfora » (p. 158).

[2] S-ar fi putut renunţa la transcrierea prin *ü* (în favoarea lui *u*), deoarece alt semn pentru *u* nu există.

https://biblioteca-digitala.ro

După cum am arătat şi mai sus, publicarea inscripţiilor nu e unicul scop al autorului. Primele pagini (9—27) cuprind o introducere despre populaţia iapigilor, o istorie a scrierii, cîteva consideraţii asupra apartenenţei lingvistice a mesapicei şi o trecere în revistă a studiilor anterioare. Remarcabil prin claritate şi prudenţă e capitolul consacrat limbii mesapice: autorul atrage atenţia asupra faptului, adesea neglijat, că, în stadiul actual al cunoştinţelor noastre, apropierea cu ilira sau cu albaneza nu poate fi considerată decît o ipoteză, şi nu un adevăr definitiv cîştigat.

O completare de cea mai mare importanţă a comentariului inscripţiilor o constituie lexicul (p. 255—387); alcătuirea unui asemenea lexic presupune pentru fiecare text o prealabilă luare de atitudine în ce priveşte despărţirea în cuvinte (se ştie că scrierea este continuă); pentru a evita dificultăţile provenite din divergenţele de interpretare, autorul face numeroase trimiteri, ţinînd seama şi de propunerile de separare ale altor editori. Fiecare articol cuprinde, pe lîngă atestări, o trecere în revistă a explicaţiilor, de sens şi etimologice, propuse anterior; şi aici se dezbat probleme importante de fonetică şi de morfologie, care ar fi meritat, poate, o secţiune aparte (p. 286, valoarea grupului XT; p. 290, cîteva sufixe; p. 291—292 şi 323, problema oclusivelor; p. 297, 325, 371, flexiunea nominală).

Prudenţa şi siguranţa metodei se remarcă şi cu acest prilej: la cuvîntul *günakhai* citim « di solito viene considerato prestito dal gr. γυναικί »; într-adevăr, cu toată asemănarea dintre cuvinte, împrumutul este problematic în cazul unui termen atît de banal; de aceea, autorul reţine şi ipoteza că ar putea fi vorba de un nume propriu (cf. şi articolele *tabara*, *θotor*).

Paginile 392—417 sînt consacrate gloselor mesapice care pot aduce contribuţii la înţelegerea inscripţiilor; şi acestea sînt însoţite de ample comentarii lingvistice şi de informaţii bibliografice.

Bibliografia, clasificată pe domenii, ocupă paginile 419—432.

După abrevieri, concordanţe etc. (p. 433—450), urmează un indice al cuvintelor, atît în ordine alfabetică normală, a începutului de cuvînt (aducînd completări glosarului), cît şi în ordine inversă, ţinînd seama de sfîrşitul de cuvînt; acest din urmă indice este extrem de preţios pentru studierea morfologiei, a derivării şi pentru completarea inscripţiilor lacunare (p. 451—473); un indice de materii ar fi fost de o mare utilitate, spre a se putea reuni, măcar în acest fel, mulţimea de informaţii epigrafice şi lingvistice răspîndite în volum.

Încheierea o constituie planşele, cuprinzînd, pe lîngă o hartă şi un tabel al principalelor semne, reproducerea fotografică a numeroase inscripţii, de o execuţie ireproşabilă şi de aceea de cel mai mare folos pentru întregirea corpusului; ar fi fost, desigur, de dorit, ca t o a t e inscripţiile păstrate să fi fost reproduse astfel.

Studi messapici reprezintă, fără îndoială, o lucrare fundamentală, indispensabilă oricărei cercetări viitoare în domeniul limbilor Italiei antice, un monument închegat şi solid, care se va menţine în actualitate datorită metodei riguroase a elaborării, oricare vor fi progresele viitoare ale interpretării textelor.

I. Fischer

LOUIS ROBERT, *Noms indigènes dans l'Asie Mineure gréco-romaine.* Première partie (Bibliothèque archéologique et historique de l'Institut Français d'Archéologie d'Istanbul, XIII), Paris, 1963, 660 p., in 8°, 13 planşe.

În continuarea vastelor sale anchete epigrafice, onomastice-lingvistice şi istorico-geografice asupra Asiei Mici, L. Robert grupează o serie de studii al căror conţinut şi importanţă depăşesc cu mult limitele indicate de titlul « Nume indigene în Asia Mică ». Aportul auto-

https://biblioteca-digitala.ro